A dolmányos varjú (Corvus cornix L.) urbanizálódása Debrecenben

Dr. Juhász Lajos, Kövér László, Juhász Péter, Vári Enikő
juhaszl@agr.unideb.hu

„A dolmányos varjú okos, mondhatni eszes madár, mely rendkívüli módon alkalmazkodik a körülményekhez, és igen ügyesen, számítással használ ki minden alkalmat.”

(Herman Ottó: A madarak hasznáról és káráról)

Bevezetés

A madarak közeledése az emberi környezethez a civilizáció fejlődésével egyidejű. Az ember közelsége számos előnnyel járhat - táplálék, fészkelőhely, ragadozók elleni védelem -, amely előnyök akár a faj számára jobban szolgálhatják a szaporodást, mint az emberi közelségből adódó hátrányok – zavarás, az ember környezetében élő ragadozók. A madarak urbanizációja hosszú folyamat eredménye. Napjainkban számos olyan fajt ismerünk, amelyek életterüket egyre inkább kiterjesztik a lakott területek felé. Ezen fajok populációinak földrajzilag is eltér a habitat áttörése. Nyugat-Európában számos faj (pl.: örvös galamb, seregély) legalább olyan gyakran jelenik meg városok környezetében, mint hazánkban a házi veréb. A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) is ebbe a kategóriába sorolható. Egyes régiókban (pl.: Kelet-Európa számos települése) már évtizedek óta a lakott területek jellegzetes faja, Debrecenben azonban a tényleges városiasodása csak az utóbbi évtizedben tapasztalható, igaz a folyamat egyre szembetűnőbb.

A kutatás előzményei

A dolmányos varjú kezdetben csak telelni húzódott be a településekre, amelyek fejlődésük, tagoltságuk révén egyre több forrást (fészkelési-, táplálkozási lehetőségek) jelentettek számukra. Később az el nem vonuló példányok párba álltak és fészkelésbe is kezdtek, amelyek utódai már teljes mértékben azonosulni tudtak a városi körülményekhez, lehetőségekhez. Az utóbbi évtizedekben a dolmányos varjú nagyobb városainkban (Budapest, Debrecen, Szeged, Dombóvár, stb.) már állandó költőfajnak minősül (TAPFER 1978, 1985, FINTHA 1994). Az egyre növekvő létszámú populációjuk a városi madárfaunára is komoly hatással van. Költési időben főleg a pár nélkül maradt egyedek, de azt követően már a szülőket követő fiatalok is rendszeresen kirabolják a környék madarainak fészekaljait (FINTHA 1994, REICHHOLF 1999). Elmondható, hogy a faj egyre nagyobb számban van jelen lakott területeken, amely a későbbiekben komolyabb természetvédelmi problémákhoz is vezethet.

A faj debreceni megjelenéséről 1959-től beszélhetünk, amikor a Nagyerdőben rendszeresen költő párokon kívül a Botanikus-kertben is fészkelt egy pár. Ezután csaknem 20 évre „eltűnt" a városból, s majd csak 1972-ben (FINTHA 1994), és 1979-ben (JUHÁSZ 1983) történt újabb fészkelése. Ezután fokozatos előrenyomulásukat figyelhettük meg, amelyre példa, hogy a Köztemetőben is megjelent (JUHÁSZ 1999). JUHÁSZ (1983) dolgozatában leírt megfigyeléseivel előrevetíti a faj előbb-utóbb bekövetkező városiasodását. Manapság a dolmányos varjú Debrecen egész területén általánosan előforduló, állandóan jelenlévő költőfajjá vált úgy, mint más nagyvárosunkban, mint Budapesten, Szegeden, Dombóváron (TAPFER 1978, 1985, FINTHA 1994).

Anyag és módszer

Kutatásunkat a fajjal kapcsolatban az egész városra kiterjesztettük, azonban elsősorban Debrecen északi városrészében végeztük (2005-től), ahol az élőhelyi adottságoknak köszönhetően nagyobb számban koncentrálódik a faj városi populációjának számos egyede. Fészekfelmérések történtek télen és költési időszakban (2006, 2007, 2008) is, amelynek köszönhetően képet kaptunk a faj fészkelési szokásairól és valamelyest a költési sikerességéről is. A tavasszal lokalizált fészkek térképen és GPS készülékkel lettek jegyezve, de ezek mellett mindegyikről egy fészek adatlapot is kiállítottunk, amely annak fontosabb adatait tartalmazta (hely, fafaj, magasság, környezet stb.). A fészkek magasságát becsléssel (2006, 2007), illetve lézeres magasságmérővel (2008) állapítottuk meg. 2007-ben és 2008-ban kosaras daru segítségével több fészekhez sikerült feljutnunk és a kirepülés előtt álló fiókákat hagyományos alumíniumgyűrű mellett színessel is egyedileg megjelölnünk a további információszerzés végett.

Eredmények

A megfigyelések alkalmával a város szinte minden pontján észleltük a fajt. A külvárosi kertektől kezdve egészen a belvárosig (pl.: Kossuth utca). Jegyeztünk egyedeket például a Nagyállomás környékén, a MÁV járműjavító területén, az Agrártudományi Centrumnál, az Árpád térnél, a Segner térnél, a Kossuth laktanyánál és számos alakalommal az erdősültebb északi városrészben.

2006-ban, 11, 2007-ben 12, míg 2008-ban 24 lakott fészket sikerült felderíteni, utóbbi év eredménye a vizsgált terület kibővítésének köszönhető. A fészkek 11 fafajon (kocsányos tölgy, erdeifenyő, akác, japánakác, feketefenyő, nyugati ostorfa, lepényfa, közönséges platán, fehér nyár, narancseper, turkesztáni szil), legtöbb esetben 14-19 méteres magasságban, minden

esetben a fa csúcsán, rejtve voltak megtalálhatóak. A fiókaszám pontos meghatározása rálátási nehézségekbe ütközött, de általánosságban megállapítható, hogy a költés végeztével kb. 2-3 fióka hagyta el a fészkeket. A Nagyerdei Kultúrpark területén minden évben több (2-3) pár fészkelését sikerült kimutatni, amely az Állatkert kiemelkedő táplálékbázis szerepét igazolja. Ezek mellett a Debreceni Köztemetőben és a Nagyerdei Parkban is jelentős fészkelési tevékenységet folytatnak. Ezen élőhelyek „népszerűsége" elsősorban a fészkelési és táplálkozási lehetőségekkel magyarázható. Ugyanakkor találtunk fészkeket forgalmas utcákon (pl.: Bercsényi Miklós utca, Nagyerdei körút, Böszörményi út, Hatvan utca), intézmények udvarán (pl. Ibolya utcai Általános Iskola, Kenézy Gyula Kórház) is.

2007 és 2008 tavaszán összesen 6 fészek 21 kirepülés előtt álló fiókáját sikerült színes gyűrűvel, egyedileg megjelölnünk. A szám azért ilyen csekély, mivel a legtöbb fészket vagy megközelíthetetlen helyre vagy elérhetetlen magasságba építették a madarak. Ezek mellet néhány esetben tojásos-, vagy kirepült fészekaljat találtunk.

Az eredmények értékelése

A dolmányos varjú urbanizációját több okkal magyarázhatjuk. Talán az egyik legfontosabb az utóbbi években megfigyelhető „dúvadirtás" intenzitásának csökkenése, mivel ennek hatására a városon kívüli populációk megerősödésével út nyílhatott a faj városokban való megtelepedéséhez. Ezt reprezentatívan mutatja az Országos Vadgazdálkodási Adattár ezen fajra vonatkozó adatsorai, ahol mind országos, mind pedig Hajdú-Bihar megyére nézve csökkenés tapasztalható az elejtett egyedeket illetően (CSÁNYI, LEHOCZKI, SONKOLY 2006). Másik fontos tényező a városban rejlő táplálkozási és fészkelési lehetőségek. A varjak számára kitűnő lehetőségeket kínál a városi kommunális hulladék és számos vízforrás. Fészkelésüknek kiváló helyet jelentenek a Nagyerdő idős tölgyfái, fenyői illetve a csendes utcák magasabb fasorai (*Sophora japonica*, *Celtis occidentalis*). Ezek mellett

megemlítendő a varjúfélékre jellemző rendkívül magas fokú intelligencia és alkalmazkodóképesség, amelynek köszönhetően könnyedén tudtak érvényesülni a város falain belül is.

A három szezon alatt talált 47 lakott fészket 11 fafajon lokalizáltuk. Más szerzők egyéb fafajról is leírták fészkelésüket, így vadgesztenyén (TAPFER 1985), fűzön, égeren, kőrisen, vadkörtén, mezei juharon, gyertyánon és eperfán is történt már költésük (FARAGÓ 2002). Ebből arra következtethetünk, hogy a dolmányos varjú nem válogatós a fafajjal szemben, számára inkább a fa tulajdonságai, elhelyezkedése a döntő a fészkelőhely kiválasztásában. Városon belül általában minden évben új fészket épít 14-19 m-es magasságban. Debrecenben a párok jóformán az egész várost felosztották egymás között, esetlegesen a városszéli peremterületek és a belváros néhány pontja az, amelyek még fészkelési lehetőségeket kínálnak számukra. Feltételezve, hogy fészkenként 2-3 fióka repült ki (FARAGÓ 2002), kiegészítve ezt a szülőmadarakkal, a három költési szezonban 55-60-80 egyed alkothatta az északi városrész populációját. Ezt növelheti a fel nem derített költőpárok, azok fiókáik és a költés végeztével immigrálódó egyedeknek a száma. A továbbiakban a pontosabb értékek megállapítása érdekében az egész város területére kiterjesztjük a fészekfelmérést. A színes gyűrűzés kiváló lehetőséget kínál a varjak párválasztási és migrációs kérdéseinek megválaszolásában. Arra, hogy az egyedek milyen távolságra távolodnak el fészkeiktől, esetlegesen fészkelőként is tagjai lesznek a populációnak, avagy az elpusztult, a várost elhagyó madarakról is információt kaphatunk. Ez ideig még csak néhány egyedről kaptunk visszajelzést, amely a varjak területhűségét mutatja. Mindemellett a művelet fontossága vitathatatlan, sok tapasztalattal gazdagodtunk, amelyet a jövőben kamatoztatni tudunk a nagyobb siker reményében.

Összességében megállapítható, hogy a dolmányos varjú urbanizációját kedvezőtlen hatásként értékelhetjük. Indokoljuk ezt elsősorban a városi madárfaunára gyakorolt intenzív predációjával. Költési időben és azon túl is számos madárfaj fészekaljának a kirablása történik. Szisztematikusan átkutatják a

cserjeszintet a lombkoronaszintig, amikor is a legtöbb esetben fekete rigó-, és a lapos tetejű épületek sarkaiban költő búbos pacsirta fészekaljai válnak áldozattá. A Debreceni Kultúrpark állatkertjében a szabadon költő vízimadarak (récefélék, ludak) fiókáit is rendszeresen tizedelik az ott táplálkozó madarak. Debrecen madárvilága igen gazdag, a 99 kimutatott faj közül 60 fészkelő is (JUHÁSZ 1983), amelyek védelme fontos feladatot jelent. A városiasodott varjak magas létszáma, más egyéb problémákat is eredményez. Jelenlétükkel, zajongásukkal zavaró tényezőként hatnak. Magas fokú habituációs képességüknek köszönhetően hamar hozzászoktak az emberi jelenléthez, sőt manapság már agressziv viselkedésükről is beszélhetünk. Költési időszakban a fészek vagy a fiókák védelmében nem egy esetben támadtak emberre is (SZEMADÁM 2006). Ezek tudatában úgy gondoljuk, hogy a továbbiakban a gyérítésükre lehet szükség, amelynek megoldása a jövő feladatai közé tartozik.

Összefoglalás

A madarak városiasodása a civilizációk fejlődésével egyidejű. Az ember közelsége egyes fajoknak új lehetőségeket kínáltak, amely főként a táplálékszerzésben és a fészkelési lehetőségekben mutatkozott meg. A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) is azokhoz a fajokhoz tartozik, amelyek hamar felismerték a városokban rejlő lehetőségeket és többek között magas intelligenciájuknak köszönhetően, hamar ki is aknázták azokat. Debreceni megjelenéséről, mint fészkelő fajról 1959-től beszélhetünk, az 1970-es évektől számítva már állandó költőfajnak minősül és fokozatos állományerősödését figyelhetjük meg.

Kutatásunkat a fajjal kapcsolatban az egész városra kiterjesztettük, de elsősorban Debrecen északi városrészében végeztük, ahol az élőhelyi adottságoknak köszönhetően nagyobb számban lelt otthonra a faj városi populációjának számos egyede. Vizsgálatainknak köszönhetően 2006-ban 11, 2007-ben 12, amíg 2008-ban 24 lakott fészket derítettünk fel. A fészkek 11

különböző fafajon, legtöbb esetben 14-19 méteres magasságban, minden esetben a fa csúcsán, rejtve voltak megtalálhatóak. 2007-ben és 2008-ban kosaras daru segítségével több fészekhez sikerült feljutnunk, amelyekből 21 kirepülés előtt álló fiókát sikerült színes gyűrűvel, egyedileg megjelölnünk további információszerzés végett. Megállapítást nyert, hogy a faj városiasodott egyedei nem a fafajt, hanem a fa tulajdonságait részesítik előnyben fészkelésükkor és szinte kivétel nélkül évente új fészket építenek. Lakott fészkenként 4-5 egyeddel számolva az északi városrész állománya jelentős. Ez a létszám hatalmas károkat okoz a városi madárfaunának, mivel a költési és fiókanevelési időszakban a varjak fészekrablásának esnek áldozatául. Ezek mellett a varjak zajongása, és az egyre gyakrabban megfigyelhető agresszív magatartásuk is aggodalomra ad okot. Gyérítésük megoldása a jövő feladatai közé tartozik. Mindezek tudatában fontos feladatnak tartjuk a faj urbanizációs folyamatának további kutatását és azok eredményeinek függvényében az esetleges beavatkozást.

IRODALOM

CSÁNYI, S., LEHOCZKI, R., SONKOLY, K. 2006. Vadgazdálkodási Adattár – 2005/2006. vadászati év. Országos Vadgazdálkodási Adattár, Gödöllő, 64 pp

FARAGÓ, S. 2002. Vadászati állattan. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 496 pp

FNTHA, I. 1994. A dolmányos varjú (Corvus cornix) életformájának átalakulása az utóbbi években. Madártani tájékoztató,. júl-dec.: 23-24.

HERMAN, O. 1901. A madarak hasznáról és káráról. A Magyar Királyi Földmívelésügyi miniszter kiadványa, Budapest. 279 p.

JUHÁSZ, L. 1983. Debrecen város ornithofaunájának faunisztikai és synökológiai vizsgálata. Egyetemi doktori értekezés. Kézirat. KLTE, Debrecen

JUHÁSZ, L. 1999. A Debreceni Köztemető természeti értékei. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve: 7-29.

REICHHOLF, J. 1999. Települések ökológiája. Magyar könyvklub, Budapest. 223 pp

SZEMADÁM, GY. 2006. „Hithcock madarai" Budapesten. Madártávlat, 13/3: 25.

TAPFER, D. 1978. A dolmányos varjú (Corvus cornix) további és rendszeres fészkelése Budapest VIII. kerületében. Madártani tájékoztató, 1978. nov.-dec.: 39-41.

TAPFER, D. 1985. A dolmányos varjak (Corvus cornix) fészkelése Budapest belső kerületeiben. Madártani tájékoztató, ápr.-jún.: 55-56.